

ในหลวงในดวงใจของชาวเกษตร

จาก.....ศาสตราจารย์ระพี สาคริก

จากสำจรรรม

แต่คนที่เกิดมาและมีโอกาสดำเนินชีวิตมาแล้วไม่ว่านานมากน้อยแค่ไหน **ไม่ควรหลงยึดติดอยู่กับอดีต** เพราะจะส่งผลเสียหายให้กับอนาคตของตน แต่ควรรำลึกถึงอดีตซึ่งเข้าไปปรากฏเป็นความจริงอยู่ในรากฐานตนเอง ทั้งนี้และทั้งนั้น เนื่องจากอดีตมีเหตุมีผลช่วยเสริมสร้างความมั่นคงให้แก่วิถีชีวิตของแต่ละคนอย่างเป็นธรรมชาติ ดังนั้นคำสอนที่ผู้ใหญ่ในอดีตเคยกล่าวไว้กับชนรุ่นหลังให้รำลึกถึงบุญคุณคน หากใครเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งย่อมเกิดความเป็นศรัทธาแก่การดำเนินชีวิตอนาคตของตนโดยแท้

อนึ่ง การณ์จะเข้าใจถึงความจริงของประเด็นสำคัญดังกล่าว ควรเกิดจากการมุ่งทำงานจากรากฐานตนเองอย่างอิสระ โดยปราศจากความรู้สึกยึดติดอยู่กับสิ่งใดก็ตาม หากเป็นไปตามเหตุและผล ช่วยให้เห็นทุกสิ่งได้อย่างกว้างขวางอีกทั้งลึกซึ้งยิ่งขึ้น ในที่สุดภาพคำอธิบายที่สานถึงคำตอบย่อมปรากฏขึ้นจากรากฐานจิตใจอย่างเป็นธรรมชาติ

ธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคน หากมีผู้มาบอกให้นึกถึงใครแม้สิ่งใดก็ตาม ย่อมไม่ช่วยให้เกิดความเข้าใจจากใจจริงแต่อย่างใด หากเกิดจากการนึกได้ถึงอดีตของชีวิตตนซึ่งมีสิ่งต่างๆ เข้ามามีบทบาทสัมพันธ์ใกล้ชิดอย่างแท้จริง ย่อมช่วยให้เกิดความรู้สึกที่รำลึกถึง อันถือเป็นศรัทธาแก่ตนอย่างแท้จริงด้วย

นับแต่ช่วงปีกาญจนาภิเษกของในหลวงองค์ปัจจุบัน เท่าที่ชีวิตผมได้มีโอาสสัมผัสมาแล้ว ทำให้มีคนจากบางมมมาขอให้เขียนเรื่องราวต่างๆ เกี่ยวกับพระองค์ท่าน ฯ ทำให้ตนต้องนำมาพิจารณา คิดแล้วคิดอีก ทั้งนี้และทั้งนั้นเนื่องจากตนรู้สึกชัดเจนอยู่เสมอว่า พระองค์ ฯ อยู่สูงเกินกว่าที่บุคคลใดจะไปแตะต้อง แม้ครั้งหนึ่งในอดีตมีคนกลุ่มหนึ่งซึ่งถูกมองว่าเป็นนักวิชาการ เตรียมยื่นถวายฎีกาเกี่ยวกับปัญหาของบ้านเมืองและมาเสนอขอให้ผมร่วมลงชื่อ ซึ่งตนก็ได้ชี้แจงขอตัวที่จะเข้าไปร่วม แต่ก็ไม่ใช่คิดเอาตัวรอด หากเน้นความสำคัญของการปฏิบัติจากรากฐานการพึ่งตนเองอย่างดีที่สุดมากกว่า

การที่ผมมุ่งมั่นทำงานด้วยความสนใจที่จะเรียนรู้สำจรรรมอย่างแน่วแน่ โดยที่ไม่ได้นำร่างกายเข้าไปอยู่ใกล้ แต่เน้นความสำคัญของชาวบ้านระดับล่างและเยาวชน อีกทั้งลงสัมผัสอย่างต่อเนื่องเรื่อยมา อาจทำให้มีบางคนสงสัยว่า “ผมมีความจงรักภักดีต่อพระองค์ท่านหรือเปล่า ?” เนื่องจากช่วงหลังๆ น้อยครั้งมากที่ตนแสดงออก จนกระทั่งชนรุ่นถัดมาไม่ทราบว่ ในอดีตมีความเป็นมาอย่างไร ยิ่งช่วงถัดมาปัญหาต่างๆ ซึ่งรุมล้อมคนในสังคมไทยเพิ่มขึ้น ทำให้รากฐานอันควรให้ความสนใจแก่การทบทวนถึงอดีตห่างจากความจริงมากยิ่งขึ้น

มาถึงช่วงนี้ผมเริ่มมองเห็นว่า ในวโรกาสที่พระองค์ท่านมีพระชนมพรรษาครบ 6 รอบ ซึ่งตามประเพณีไทยถือเป็นมหามงคลอันสำคัญยิ่งครั้งหนึ่ง ประกอบกับชีวิตตนผ่านพ้นมานานพอสมควรจึงคิดว่า น่าจะเขียนไว้เพื่อน้อมรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณอันใหญ่หลวง แต่ก็หาใช่ว่าเป็นเพราะผมมีวัยมากแล้วเท่านั้น หากสิ่งซึ่งน่าจะถือว่าสำคัญกว่าคือ “การเขียนโดยถือเป็นหน้าที่จากรากฐานจิตใจ ซึ่งเป็นคนละด้านกันกับการคิดละลาบละล้วง”

อนึ่ง การเขียนจากใจย่อมได้ข้อมูลต่างๆ มาจากสิ่งซึ่งบันทึกไว้ในใจเหนือกว่าการบันทึกลงไว้บนแผ่นกระดาษ ดังนั้นหากมีความคลาดเคลื่อนจากความจริงไปบ้างซึ่งตนเชื่อว่ามีแน่นอนไม่มากนักก็น่าจะถือว่าเป็นคุณภาพในด้านจิตใจของตนเอง โดยที่ต้องยอมรับว่าในฐานะปุถุชนธรรมดา ย่อมต้องมีเสมอ จึงขอรับผิดไว้ ณ โอกาสนี้จากใจจริง ไม่ว่าใครจะวิจารณ์ว่าอย่างไรก็ตาม ผมขอสิ่งเดียวว่า พระอาญาไม่พ้นเกล้า ฯ

ดังได้กล่าวไว้แล้วว่าตนทวนกลับมาทำงานสู่ระดับล่างจากรากฐานจิตใจที่อิสระมาตั้งแต่วัยยังไม่ถึงครึ่งคน โดยเหตุที่มองเห็นสังขรณ์แล้วว่า ตนควรถือรากฐานที่มุ่งสู่ความสำคัญของพื้นดิน อันถือเป็นแผ่นดินถิ่นเกิดและดำรงชีวิต รวมทั้งผู้ร่วมเชื้อสายทุกคนอย่างสำคัญ อีกทั้งสนใจที่จะประดับประดาตนเองให้มั่นคงอยู่ได้ แต่ก็เชื่อว่าจะปฏิเสธความสำคัญของด้านบนซึ่งถือเป็นอีกด้านหนึ่งที่จะควรช่วยให้เกิดความสมบูรณ์ครบถ้วน เพื่อหวังเรียนรู้ถึงความมีเหตุมีผล โดยที่เก็บความรู้สึกรำลึกในพระมหากรุณาธิคุณไว้ในส่วนลึก และเฝ้าติดตามพระยุคลบาทในด้านพฤติกรรมและพระราชจริยวัตร รวมทั้งผลงานจากพระองค์ท่านมาโดยตลอด

มีความจริงสิ่งหนึ่งซึ่งผมเคยกล่าวไว้ ณ ที่ต่าง ๆ เป็นครั้งคราวว่า ชีวิตเราแต่ละคนที่อยู่ร่วมกันเป็นสังขรณ์นั้น ไม่เคยมีใครรู้จักกันเป็นส่วนตัวมาตั้งแต่ก่อนเกิด นอกจากนั้นหลังจากเกิดมาแล้วก็ทำให้เราจู้จี้กันอย่างทั่วถึงไม่ แต่การสัมผัสกันและกันก็เป็นสิ่งติดตามมาอย่างมีเหตุมีผล

ดังนั้น เหตุแห่งการนำคนมารู้จักกันบนพื้นฐานธรรมชาติ จึงควรเกิดจากคุณงามความดีที่ได้สั่งสมมาแต่อดีต และถ้าเกิดจากเงื่อนไขดังกล่าวแล้วจริง ย่อมถือเป็นมงคลอย่างยิ่งแก่ชีวิตทั้งสองด้าน อย่างไรก็ตามการที่มีโอกาสสัมผัสกันและกันช่วยให้รากฐานจิตใจถึงซึ่งกันและกันได้ น่าจะถือเป็นสิ่งอันควรให้ความสนใจมุ่งมั่นรักษาไว้อย่างดีที่สุดในชีวิต เพื่อหวังให้ความเป็นมงคลได้มีโอกาสเจริญงอกงามยิ่งขึ้น

จากรากฐานจิตใจตนเองถึงพระองค์ท่าน ฯ

ในเมื่อเริ่มต้นที่ตนเองก่อนอื่น จึงใคร่ขออนุญาตย้อนกลับไปสู่ออดีต เริ่มจากช่วงหนึ่งของชีวิต ก่อนที่จะสานกลับมาหาประเด็นซึ่งเป็นเป้าหมายโดยตรง

ระหว่างรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 7 พ่อผมทำงานรับใช้พระยุคลบาทอยู่ในวัง ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองประมาณ 4 ปี ซึ่งระหว่างนั้นผมมีอายุได้เพียง 6-7 ขวบ พ่อปรารถนากับแม่ว่า “เราไม่ควรเอาเขาซึ่งเป็นลูกคนโตไว้กับเรา ไม่เช่นนั้นแล้วเขาจะไม่ดีเท่าที่ควร” จึงได้นำผมไปปล่อยให้ใช้ชีวิตต่อสู้กับความลำบากตามลำพัง ชนิดที่อาจเรียกว่า อยู่กับพื้นดินเป็นเวลา 2 ปีเต็ม ๆ

จนกระทั่ง ในหลวงรัชกาลที่ 7 โปรดเกล้า ฯ ให้โปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งโรงเรียนเยาวกุมาร ขึ้นในบริเวณสวนจิตรลดาโดยมีพระราชประสงค์ที่จะให้บรรดาเจ้านายในพระองค์และบุตรข้าราชการที่ใกล้ชิดได้เข้าไปศึกษา โดยถือเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาบุคลากรของชาติ ผมจึงได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้เข้ามาเรียนอยู่ในโรงเรียนนี้ ซึ่งมีนักเรียนรวมทั้งสิ้นเพียง 16 คนเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม แม่นจะย้ายกลับมาอยู่ร่วมกับพ่อแม่อีกครั้งหนึ่ง และย้ายมาเรียนอยู่ในรั้ววังร่วมกับเจ้านายและลูกผู้มั่งคั่งสูงซึ่งมีรถยนต์พร้อมคนขับรถมาส่งถึงบันไดโรงเรียน แต่พ่อกับแม่ก็ยังไม่ยอมให้ขึ้นรถ หากคงเดินริมถนนไปกลับอย่างสม่ำเสมอ สังขรณ์ซึ่งเห็นจากช่วงนั้นก็คือแม้ชีวิตจะสัมผัสกับสภาพพื้นดินมาโดยตลอด แต่ดูเหมือนตนจะไม่เคยรู้สึกเดือดร้อนและไม่นำตัวเองไปเปรียบเทียบกับคนอื่น โดยที่มีน้ำใจให้กับทุกคนอย่างเสมอต้นเสมอปลาย

ในช่วงนั้นพ่อดำรงตำแหน่งเจ้ากรมพระตำราจหลวง ซึ่งเป็นงานที่ใกล้ชิดพระยุคลบาทมาก แต่สิ่งซึ่งลูกรู้มีโอกาสสัมผัสกับความจริงอาจกล่าวได้ว่า พ่อกับแม่ใช้ชีวิตอย่างสมถะ โดยไม่มีการรบกวนคนอื่น รวมทั้งไม่ยึดติดวัตถุ แม้บ้านที่พักอาศัยก็มีสภาพเป็นเรือนไม้ลักษณะแบบห้องแถวชั้นเดียว อีกทั้งทราบว่าแม่อยู่ในวัง พ่อจะมีความเป็นตัวของตัวเองสูงมากจึงไม่เข้าไปร่วมอยู่กับคนกลุ่มไหนพวกไหน

สภาพที่กล่าวมาแล้วทำให้มองเห็นความจริงมาตั้งแต่ช่วงนั้นแล้วว่า ชีวิตคนเรานั้น ไม่ว่าจะเติบโตสูงขึ้นไปถึงระดับไหน หากมีความรักที่จะลงทำงานในระดับพื้นดินอย่างมีความสุข ย่อมมีโอกาสเรียนรู้ความจริงได้ทุกอย่างอย่างปราศจากการเลือกเรื่องนั้นเรื่องนี้โดยเฉพาะ

เมื่อชีวิตผ่านพ้นมาถึงช่วงเปลี่ยนแปลงการปกครองในปีพ.ศ. 2475 โรงเรียนดังกล่าวก็ยกเลิกไปโดยปริยาย โดยเหตุที่ในหลวงรัชกาลที่ 7 สมเด็จพระราชินี ได้เสด็จไปประทับอยู่ในประเทศอังกฤษ ส่วนกรมพระตำรวจหลวงก็ถูกยุบทำให้พ่อต้องออกจากงานกลับมาอยู่บ้าน จึงปรากฏออกมาให้ลูกเห็นว่า พ่อแทบจะไม่มีสมบัติอะไรติดตัว แต่โอกาสที่ลูกจะเรียนรู้อย่างไม่จบแค่นั้น แม้ว่าในช่วงนั้นอาจทำให้พ่อและแม่รู้สึกเป็นทุกข์และแสดงออกมาให้ลูกเห็นเป็นธรรมชาติประมาณไม่เกินหนึ่งเดือน และแล้วก็มีเพื่อนพ่อคนหนึ่งคือ หลวงวิจิตรมาตรา ซึ่งเป็นคนตรง และนอกจากเป็นข้าราชการกระทรวงเศรษฐการ (กระทรวงพาณิชย์ในปัจจุบัน) แล้วยังเป็นนักเขียนชั้นอุดมการณ์ซึ่งเป็นที่ยอมรับกันในสังคมยุคนั้น มาชวนพ่อไปทำงานในหน้าที่ซึ่งต้องการความซื่อสัตย์และซื่อตรง

ทำให้ลูกมองเห็นสัจธรรมอีกบทหนึ่งว่า เราแต่ละคนหากดีจริงย่อมตกน้ำไม่ไหลตกรไฟไม่ไหม้ ซึ่งเป็นภาษิตสอนใจที่มีการกล่าวถึงกันมากในยุคนั้น และระหว่างนั้นเองก็ได้ทราบข่าวว่า พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสละราชสมบัติ และตัดสินพระทัยประทับอยู่ในประเทศอังกฤษต่อมาจนกระทั่งเสด็จสู่สวรรคตในที่สุด

ระหว่างนั้นผมยังอยู่ในวัยเด็กพอสมควร และพ่อก็ออกมาอยู่วงนอก แม้ว่ามีเพื่อนๆ พ่อหลายคนเข้าไปอยู่ใน “กลุ่มซึ่งเรียกตัวเองว่าคณะราษฎร ที่ทำการปฏิวัติเพื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแผ่นดิน” โดยขอรับพระราชทานอำนาจการปกครองแผ่นดินจากในหลวงมาไว้ในมือพวกตน

ผมต้องขอร้องที่นำเอาคำว่า “พวกตน” มากล่าวไว้ ณ โอกาสนี้ แต่หาใช่เป็นเพราะมีอคติกับบุคคลใดหรือคนกลุ่มไหนไม่ หากหลังจากเวลาร่วมกับการเปลี่ยนแปลงเท่าที่ผ่านมาแล้วจนถึงปัจจุบัน กับปัญหาซึ่งเกิดมากขึ้นเป็นลำดับ ระหว่างกลุ่มคนด้านบนกับด้านล่าง ทำให้ต้องหวนกลับไปทบทวน จึงพบว่า บนพื้นฐานสัจธรรมน่าจะเรียกคนกลุ่มนี้ว่า พวกมากกว่าการกระจายอำนาจสู่ประชาชนจากความจริงใจ แม้อาจมีผู้ที่ตั้งใจจริงปะปนอยู่บ้าง แต่ก็ย่อมมีอีกส่วนหนึ่งซึ่งรู้เท่าไม่ถึงการณ์ร่วมอยู่ด้วย ไม่ว่าผู้ที่เรียนมาจะเป็นใครหรือปริญญาสูงแค่ไหน

ช่วงนั้นผมจึงไม่มีโอกาสที่จะทราบชัดว่าเจ้านายพระองค์ไหนในราชวงศ์จักรี จะได้รับการอัญเชิญขึ้นครองราชสมบัติสืบทอดต่อมา แต่ตนก็ให้ความสนใจข่าวคราวเป็นช่วงๆ จนกระทั่งในที่สุดจึงทราบแน่ชัดว่า สมเด็จพระเจ้าฟ้าอานันทมหิดล ได้รับการพิจารณาอัญเชิญเสด็จขึ้นครองราชสมบัติเป็นรัชกาลที่ 8 และทราบต่อมาภายหลังว่า พระองค์ท่านมีสมเด็จพระอนุชา คู่พระราชหฤทัยอย่างใกล้ชิดอยู่พระองค์หนึ่งคือ สมเด็จพระเจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช ซึ่งทั้งสองพระองค์ยังทรงพระเยาว์อยู่มาก อีกทั้ง ทรงมีพระราชภารกิจต้องศึกษาอยู่ในประเทศสวิตเซอร์แลนด์ในทวีปยุโรป จึงต้องมีพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้าฯ ให้มีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ขึ้นในช่วงนั้น

อย่างไรก็ตาม ระหว่างนั้นผมยังเรียนอยู่ในระดับมัธยมตอนต้น จึงไม่ค่อยได้สนใจติดตามข่าวคราวของบ้านเมืองมากนัก แต่ก็มีธรรมชาติที่ซึ่มซับเอาเหตุการณ์สำคัญๆ เข้าไปไว้อย่างไม่รู้รู้สึกตัว หลังจากที่ดินพินโรงเรียนเยาวกุมารในพระบรมราชูปถัมภ์ออกมาแล้ว ก็มีการย้ายโรงเรียนเรื่อยมาไม่น้อยกว่า 4 แห่ง หากใครมองจากด้านหนึ่งโดยที่คิดว่าชีวิตการเรียนจำต้องระหกระเหินก็อาจจะเป็นการมองด้านเดียว แต่ถ้ามองจากอีกด้านหนึ่งอาจเห็นว่า คือการสัมผัสกับบรรยากาศการเรียนที่ค่อนข้างหลากหลายทำให้รากฐานความคิดเปิดกว้างมากขึ้นก็ไม่น่าจะผิด

แต่สิ่งที่น่าสนใจกว่ามีความสำคัญมากก็คือ ตนยังคงรักษาความเป็นตัวของตัวเองไว้ได้ชัดเจนมากพอสมควรทำให้ชีวิตซึ่งบางช่วงต้องนอนกลางดินกินกลางทรายเป็นเรื่องที่ช่วยให้มีความสุขมากขึ้น ดังจะพบว่า ตนรักที่จะเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ มากกว่าสนใจการได้เลื่อนชั้นสูงขึ้น แม้การคิดเข้าเรียนต่อในระดับอุดมศึกษา ดังนั้นแม้ในช่วงใกล้จะจบระดับมัธยมศึกษา จากสายตาที่มองมาจากครูและเพื่อนหลายคนรู้สึกว่าตนเป็นคนเรียนเก่งแต่ก็ไม่รู้สึกหมกหมุ่นในการเรียนเพื่อให้ได้ทีหนึ่งเสมือนไม่ต้องการดีเหนือคนอื่น

จึงพบว่า หลังจากสอบผ่านชั้นมัธยมบริบูรณ์ได้แล้วด้วยระดับคะแนนค่อนข้างสูง แต่ก็ตัดสินใจเรียนซ้ำชั้นต่อมาอีกถึง 3 ปี โดยเอาเวลาบางส่วนไปช่วยสอนเพื่อนรุ่นหลังๆ ภายในชั้น กับ

ปลีกตัวไปหาประสบการณ์ในด้านศิลปะอยู่กับพื้นดินแม้ตามท้องไร้ท้องนา จนกระทั่งวันหนึ่งมีเหตุการณ์ซึ่งไม่เคยคาดคิดมาก่อนเกิดขึ้นและมีผลกำหนดให้ตนต้องเข้าไปเรียนต่อที่โรงเรียนเตรียมวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แม่โจ้ในช่วงต้นปี พ.ศ.2483

ซึ่งระหว่างนั้นบรรยากาศที่แม่โจ้ยังใกล้ธรรมชาติมาก เช่น ไม่มีไฟฟ้าและน้ำประปาใช้ แม้หอพักก็มุงหลังคาด้วยใบตองตึงอีกทั้งระหว่างฤดูฝนยังมีไข้ป่าชุกชุมมาก จนกระทั่งกล่าวกันว่า “ใครผ่านแม่โจ้โดยไม่เป็นมาเลเรียขึ้นสมองก็เท่ากับยังไม่ได้รับประกาศนียบัตรที่แท้จริงกลับบ้าน”

ชีวิตการเรียนและการทำงานที่แม่โจ้ทำให้หลายคนรู้สึกว่าการทรมานมากจนถึงขั้นมีคำกล่าวในเชิงสาบส่งเกิดขึ้นให้ได้ยินเป็นช่วงๆ ว่า “หลังจากจบแม่โจ้แล้ว หากเป็นนกกก็จะไม่ขอบินผ่านมาทางนี้อีก” แต่ผมกลับรู้สึกมีความสุข ดังจะพิสูจน์ความจริงได้ว่า หลังจากที่ดินจบปริญญาหลักสูตร 5 ปีจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แล้ว ได้สมัครใจทวนกลับไปทำงานที่นั่นอีกทั้งๆ ที่มหาวิทยาลัยเตรียมอัตราไว้บรรจุให้ แต่กลับไปอยู่แม่โจ้ทั้งๆ ที่ต้องตกอยู่ในสภาพลูกจ้างชั่วคราวเช่นเดียวกับคนงาน และพบว่าหลังจากกลับไปทำงานที่นั่นได้สองปีกว่า ทางกรุงเทพฯ.ก็ได้ออกคำสั่งย้ายกลับมา เพราะต้องการนักวิจัยมือดีมาทำงานวิจัยเรื่องข้าวตามนโยบายของรัฐบาล

ที่น่าเอาเรื่องส่วนตัวมาเล่าไว้ ณ ที่นี้ อาจทำให้หลายคนไม่เข้าใจว่า ไปเกี่ยวข้องกับเรื่อง “ในหลวงในดวงใจ” เพราะพิจารณาแล้วเห็นว่าเป็นคนละเรื่องกันโดยสิ้นเชิง แต่ถ้าใครสามารถมองได้ลึกซึ้งถึงรากฐานสัจธรรมที่ได้ชี้ไว้ชัดเจนว่า ทุกสิ่งทุกอย่างย่อมมีสองด้านอย่างสอดคล้องกันกับเหตุและผล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการมองจากความจริงใจ

ท่านครูผู้อัญเชิญพระมหากษัตริย์คุณลงมาสู่เหนือเกล้า ฯ ของผม

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้ระเบิดขึ้นในยุโรปตะวันตกได้ไม่นาน กองทัพญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายเยอรมันและอิตาลีที่เป็นฝ่ายก่อสงครามขึ้นก่อนก็บุกขึ้นประเทศไทยเมื่อวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ. 2484 ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นหลายจุด ในที่สุดผมก็ย้ายมาเรียนต่อที่วิทยาลัยเกษตรศาสตร์บางเขนในช่วงเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2485 ซึ่งระหว่างนั้นกำลังคิดจะขยายหลักสูตรเป็น 5 ปีและยกระดับขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย โดยเรียนต่อจากอนุปริญญาอีก 2 ปีและมีการทำวิทยานิพนธ์ด้วย

ในช่วงท้ายของปีนั้นเอง ได้มีการเจรจาแลกเปลี่ยนเชลยศึกเกิดขึ้น โดยใช้เรือเป็นพาหนะ เนื่องจากการเดินทางโดยเครื่องบินยังไม่สะดวกเช่นปัจจุบัน

หม่อมเจ้าจักรพันธ์เพ็ญศิริ จักรพันธ์ (หลังจากสิ้นพระชนม์แล้ว ทรงได้รับพระมหากษัตริย์คุณโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็นพระองค์เจ้า ฯ.) ซึ่งผมขออนุญาตเรียกท่าน ณ ที่นี้ว่า “ท่านครู” หลังจากอ่านต่อไปอีกคงจะค่อยๆ ปรากฏภาพให้เห็นเหตุผลว่า เหตุใดผมจึงเรียกท่านว่า “ท่านครูของผม” ซึ่งก่อนหน้านั้นทรงศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยคองเนล ในมลรัฐนิวยอร์ก สหรัฐอเมริกา ได้เสด็จกลับมาทางเรือตามข้อตกลงแลกเปลี่ยนเชลยด้วย โดยมี หม่อมวิภา จักรพันธ์ ผู้เป็นชายา เดินทางร่วมมาด้วย และมาตลอด ม.ร.ว.สุพินดา จักรพันธ์ ซึ่งเป็นธิดาคนแรกระหว่างการเดินทาง

ท่านครูมาถึงบางเขน ทรงเป็นอาจารย์สอนวิชา สถิติและการวางแผนวิจัยทางชีววิทยา แก่นิธิลิตชั้นปีที่ 2 นับเป็นครั้งแรกที่มีการนำวิชาการสาขานี้มาเผยแพร่ในประเทศไทย ส่วนหม่อมวิภาฯ มาเป็นอาจารย์สอนวิชาพฤกษศาสตร์แก่นิธิลิตชั้นปีที่ 1 ซึ่งช่วงนั้นเป็นภาคปลาย โดยที่ยุคนั้นวิชาพื้นฐานยังมีการสอนตลอดปี ในฐานะผมเรียนอยู่ชั้นปีที่ 1 จึงมีโอกาสเรียนวิชาพฤกษศาสตร์กับอาจารย์หม่อมวิภาฯ. ในช่วงท้ายๆ

กิตติศัพท์ที่ว่า ท่านครูทรงโปรดการดนตรี และยังทรงเป่าแซกโซโฟนบาร์โตนได้ ได้มาเข้าหูผม ประกอบกับท่านก็ทรงทราบว่าผมสนใจดนตรีด้วย ในที่สุดก็เป็นสื่อนำทั้งสองฝ่ายมาพบกัน ท่านครูพักอยู่ที่บ้านไม้ชั้นเดียวของทางราชการกับอาจารย์หม่อมวิภาฯ. และคุณหญิงสุพินดา (คุณหญิงใหญ่) ซึ่งขณะนั้นยังเล็กมาก ระหว่างช่วงเย็นๆ คำๆ ผมมักถูกเรียกตัวไปเฝ้าท่าน และพูดคุยกันเรื่องดนตรีและเพลง ประกอบกับตนเป็นคนเขียนโน้ตสากลได้ด้วย และท่านมีเปียโนอยู่หลังหนึ่ง

จึงมีโอกาสสลับใช้และคุยกันในลักษณะที่เรียกว่า “ถูกคอ” บางครั้งถ้าการเรียนไม่ติดพันมากนัก ผมก็จะคุยอยู่กับท่านครูจนตึกจึงกลับหอพัก โดยเฉพาะอย่างยิ่งตนมีนิสัยไม่สนใจการเรียนในลักษณะโหมหนักตรงปลาย หากใช้สมาธิระหว่างการเรียนในห้องให้ดีที่สุด หลังจากเสร็จแล้วก็แล้วกัน ตั้งนั้นในช่วงค่ำคืนจึงมักใช้เวลาพักผ่อนโดยเดินไปเยี่ยมเพื่อน ๆ ตามหอพักอื่น ๆ หากมีเพื่อนถามปัญหาการเรียนก็จะเต็มใจอธิบายให้จนคิดว่าชัดเจนที่สุด ดังนั้นการใช้เวลาบางช่วงไปเฝ้าท่านครูถึงที่ประทับจึงทำได้อย่างสบายโดยไม่รู้ลี้กกังวลใจเรื่องอื่น

เมื่อผมขึ้นเรียนชั้นปีที่ 2 ในปีพ.ศ.2486 วิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็ได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นมหาวิทยาลัย ในภาคปลายปีจึงมีโอกาสได้เรียนวิชา สถิติการวางแผนวิจัยทางชีววิทยา ซึ่งท่านครูฯ เป็นผู้สอน ทำให้รู้สึกตื่นเต้นมาก เนื่องจากเคยได้ยินเพื่อน ๆ รุ่นที่ผ่านมาซึ่งเป็นรุ่นแรกพูดกันว่าเป็นวิชาใหม่และยากที่จะเข้าใจ ประกอบกับตนมีเรื่องดนตรีเป็นสื่อถึงท่านอยู่แล้วด้วย

หลังจากเข้าเรียนได้ไม่นานก็เริ่มทำให้รู้สึกว่า เป็นของใหม่จริงๆ เพราะแม้ว่าตนจะถูกมองจากครูและเพื่อนหลายคนว่าเป็นคนเรียนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ได้ไวมาก แต่มาถึงวิชานี้กลับรู้สึกเสมือนว่าสมองมันซ้ำกว่าเดิมจนทำให้รู้สึกที่เคยสนใจอธิบายให้เพื่อนเข้าใจมันหายไปมาก เนื่องจากมองเห็นภาพรวมซึ่งขาดการเชื่อมโยงถึงกันด้วยเหตุและผล จนทำให้ในช่วงท้ายๆ ค่อนข้างจะวางเฉย แม้ใกล้เวลาสอบขั้นสุดท้ายของวิชานี้ตนก็ไม่รู้สึกกระตือรือร้นที่จะชวนชายทำความเข้าใจแม้แต่น้อย

หลังจากการสอบผ่านพ้นไป ผมรู้สึกว่าตนคงจะผ่านได้ยากมาก แต่ครั้นประกาศผลออกมากลับปรากฏว่า สามารถผ่านการสอบได้อย่างเรียบร้อย แม้เพื่อน ๆ หลายคนซึ่งเคยกล่าวว่ายากยาก รวมทั้งผู้ที่สะท้อนความจริงให้เห็นมาแล้วว่าผลการเรียนคณิตศาสตร์และวิทยาศาสตร์ซ้ำมาก ๆ ก็ยังสอบผ่านด้วย หรืออาจกล่าวได้ว่า ใครมีโอกาสเข้าสอบจะผ่านหมดทุกคน

หากมองภาพแต่เพียงผิวเผินอาจคิดว่า อาจารย์ใจดี แต่ถ้าติดตามข้อเขียนนี้ต่อไปจะมองเห็น ความเป็นครูที่แท้จริง ซึ่งอยู่ในระดับที่ลึกซึ้งมากเกินกว่าหลายคนจะสามารถเห็นได้ แม้ผมเองก็ต้องสารภาพว่า ตนมองเห็นความจริงเรื่องนี้ได้ชัดเจนหลังจากชีวิตผ่านพ้นประสบการณ์มานานพอสมควร แต่ถ้ายังไม่สนใจสำรวจตัวเองก็คงมองไม่เห็น และหลงสรุปเอาว่า ครูใจดี ด้านเดียวเท่านั้น

ผมคงต้องขออนุญาตเล่าถึงเหตุการณ์ระหว่างช่วงที่สงครามยังคงติดพันกันต่อมาจนกระทั่งกรุงเทพฯ ถูกบอมบ์ด้วยระเบิดจากฝูงบินทิ้งระเบิดขนาดหนักของฝ่ายพันธมิตร เริ่มต้นจากช่วงเวลากลางคืน คืนแล้วคืนเล่า แต่มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ก็ไม่ได้ปิดการเรียนเช่นสถานศึกษาอื่นๆ โดยทางการเห็นว่า อยู่บริเวณนอกเมือง

สภาพธรรมชาติบริเวณบางเขนยังคงเป็นทุ่งนาและมีกอไผ่เป็นหย่อมๆ ทำให้มองเห็นภาพความจริงได้รอบด้านค่อนข้างชัดเจนมาก ระหว่างการโจมตีทางอากาศทางทหารจะดับไฟทั้งเมือง หากมีแสงไฟแวบวาบขึ้นมาจากพื้นดินตรงไหน น่าจะหมายถึงแสงจากลูกระเบิดซึ่งเครื่องบินข้าศึกทิ้งลงมาเกิดระเบิดขึ้น นอกจากนั้นก่อนจะระเบิด จะได้ยินเสียงลูกระเบิดแหวกอากาศดังซ่าคล้ายเสียงจากสายฝนแรงๆ ถ้ามุ่งลงมาใกล้ตัวจะได้ยินเสียงแหลมดังหวีดแทนเสียงซ่า ดังนั้นเมื่อได้ยินเสียงซ่าเรามากจะยืนดูแทนที่จะนอนหมอบราบลงกับพื้นดิน

วันหนึ่งประมาณเวลา 3 ทุ่มกว่าๆ ฝูงเครื่องบินพันธมิตรก็เข้ามาโจมตีอีก ประกอบกับช่วงหลังๆ ทราบว่า หน่วยใต้ดินเสรีไทย ซึ่งมีศูนย์บัญชาการอยู่ในสหรัฐอเมริกา และมีสาขาอยู่ในอินเดียกับจีน มีบทบาทมากขึ้น จึงทำให้คนไทยเริ่มไม่รู้สึกหวาดกลัวมากนัก เพราะรู้ว่าถ้าไม่เข้าไปอยู่ใกล้ที่ตั้งกองทหารญี่ปุ่นก็จะมีความปลอดภัยจากลูกระเบิด

ระหว่างที่ผมและเพื่อนบางคนยืนอยู่ท่ามกลางความมืดมิดในบริเวณหน้าหอพัก ส่วนสายตาก็จับจ้องไปยังในเมืองกรุงเทพฯ. ฝ้าดูแสงไฟฉายจากภาคพื้นดินส่องเป็นลำยาวขึ้นไปต่อเครื่องบินบนท้องฟ้าเป็นเงาวับ กับแสงกระสุนวิถีจากปืนต่อสู้อากาศยานยิงขึ้นไปเป็นสาย พลันหูก็ได้ยินเสียง

ข้าหน้า ๆ แล้วในที่สุดก็มีแสงแวบวาบเกิดขึ้นจากพื้นดินหลายครั้งตามมาด้วยเสียงระเบิดจนกระทั่งแผ่นดินรวมทั้งเสียงจากกระจกเหนือหน้าต่างหอพักกระเทือนจนรู้สึกได้

ผมเกิดความรู้สึกขึ้นในใจเสมือนบอกว่า บ้านเราจะถูกถูกระเบิดเข้าแล้ว เนื่องจากเห็นคล้ายกับแสงแวบวาบที่เกิดขึ้นเมื่อครู่มันอยู่ในบริเวณใกล้สถานีรถไฟสามเสน แต่ก็ไม่ได้แสดงอะไรออกมาให้ใครรู้ คือนั้นหลังจากเครื่องบินข้าศึกกลับไปแล้ว ดนก็ไม่ได้คิดอะไรมาก จนกระทั่งเวลาผ่านไปจนถึงรุ่งเช้าของวันใหม่ จึงได้รับแจ้งทางโทรศัพท์ว่า บ้านถูกระเบิดจริงๆ จึงรีบเดินทางกลับบ้าน

ได้ทราบว่า เป็นเพราะรถไฟขบวนชนลินคอล์นมาจากสถานีหัวลำโพงโดยไม่ทราบว่าเครื่องบินข้าศึกเข้ามาโจมตี หัวรถจักรจึงเปิดไฟสว่างจ้า จนกระทั่งผ่านสถานีสามเสนจึงทราบจากสัญญาณของนายสถานี และดับไฟลงที่นั่น เครื่องบินข้าศึกจึงทิ้งระเบิด 1 ชุด 9 ลูกเรียงเป็นทางขนานไปกับทางรถไฟ จึงลงตรงบ้านเรือนซึ่งอยู่ห่างเส้นทางรถไฟไปทางด้านทิศตะวันออกประมาณ 100 เมตร รวมทั้งบ้านผมด้วย ซึ่งระหว่างนั้นมีพ่อ แม่เลี้ยงและน้องๆ รวมกันอยู่ได้ถุนบ้าน บ้างก็ยืนบ้างก็นั่ง โชคยังดีที่เป็นระเบิดทำลายซึ่งมุมสะเกิดระเบิดเฉียงขึ้นด้านบนจึงไม่มีใครได้รับอันตราย หากเป็นระเบิดสังหารคงไม่เหลือ เพราะสะเก็ดระเบิดจะวิ่งวาบไปกับพื้นดิน

จากนั้นครอบครัวเราก็ตายไปอาศัยอยู่ศาลาวัดกระเจ็ดที่ริมคลองมหาชัย จังหวัดสมุทรสาคร เนื่องจากพ่อกับแม่และญาติอยู่ที่นั่น แต่มหาวิทยาลัยก็ไม่เปิดการเรียนการสอน ทำให้ผมต้องตื่นแต่มืด มาเรียนที่บางเขน และกว่าจะกลับมาถึงศาลาวัดกระเจ็ดบางครั้งร่วมสองยามตีหนึ่ง

ในที่สุดฝ่ายญี่ปุ่นก็อ่อนกำลังลงมาก จนทำให้ฝ่ายพันธมิตรสามารถบินมาโจมตีกรุงเทพฯ. ในเวลากลางวันแสดๆ ทางบ้านพิจารณาเห็นว่าหากไม่ถึงคราวเคราะห์หามยามร้ายมากนัก ที่บ้านในกรุงเทพฯ. ก็ไม่น่าจะมีภัยอะไร เนื่องจากพบว่าเครื่องบินข้าศึกซึ่งมาทิ้งระเบิดครั้งแล้วครั้งเล่า มีเป้าหมายอยู่ที่กองทหารญี่ปุ่นชัดเจนมากขึ้น พ่อจึงตัดสินใจอพยพครอบครัวกลับบ้าน แต่บางครั้งก็ขับรถพากันไปกางเต็นท์นอนข้างถนนนอกเมืองซึ่งมีสภาพโดยรอบเป็นท้องนา บางครั้งก็ไปอาศัยกางเต็นท์นอนในบริเวณมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เหตุที่พ่อต้องทำเช่นนี้เพราะเหตุว่า มีน้องสาวคนเล็กของผม ซึ่งเพิ่งเกิดได้ไม่นาน

ระหว่างช่วงต้น ๆ ปี พ.ศ.2488 สถานการณ์ตึงเครียดมากขึ้น เนื่องจากฝ่ายญี่ปุ่นถอยร่นมาจากทุกด้าน พม่า สิงคโปร์ และด้านมหาสมุทรแปซิฟิก ซึ่งกองเรือบรรทุกเครื่องบินพันธมิตรสามารถส่งเครื่องบินขับไล่โจมตีระยะไกลเข้ามาโจมตีได้ ได้ส่งฝูงบินขับไล่มาตั้งเข้ามาโจมตีสนามบินดอนเมือง จนทำให้เรายืนอยู่ที่พื้นดินบางเขนมองเห็นนักบินได้ถนัด แต่เขาไม่ได้ทำอันตรายเราแม้แต่หน่อย

ผมได้พบภาพที่เสี่ยงต่อการนองเลือดอย่างมากเกิดขึ้นในบรรยากาศกรุงเทพฯ. โดยที่ฝ่ายไทยชุดคุณงามพะละข้างหนึ่ง และฝ่ายญี่ปุ่นชุดอีกข้างหนึ่งบนถนนหลายสาย หันปากกระบอกปืนเข้าหากันในลักษณะประจันหน้า หลังจากภาพดังกล่าวปรากฏชัดและกว้างขวางมากขึ้นประมาณไม่ถึง 1 เดือน ระเบิดปรมาณูก็ถูกทิ้งลงที่เกาะฮิโรชิมา ทำให้ญี่ปุ่นประกาศยอมแพ้โดยเด็ดขาด มีคนไทยหลายคนกล่าวว่า เป็นเพราะพระสยามเทวาธิราชทรงช่วยไว้ได้ทัน

วันเวลาแห่งการรอคอยผ่านพ้นไปอีกช่วงหนึ่ง โดยที่ช่วงนั้นมีเสียงสะท้อนออกมาจากคนไทยหลายคนทำนองว่า เมื่อไหร่ทั้งสองพระองค์จะเสด็จกลับมาให้พสกนิกรมีโอกาสเฝ้าชมพระบารมี เนื่องจากระหว่างช่วงสงคราม เราขาดองค์พระมหากษัตริย์ซึ่งประทับอยู่ร่วมแผ่นดิน แต่ทุกคนก็มีความหวังที่จะรอคอยได้ด้วยความอดทน จนถึงช่วงต้นปี พ.ศ.2489 จึงมีข่าวว่า ในหลวงรัชกาลที่ 8 กับสมเด็จพระอนุชา จะเสด็จนิวัติสู่ประเทศไทยเป็นการชั่วคราว เนื่องจากช่วงนั้นยังคงอยู่ระหว่างการศึกที่ประเทศสวิตเซอร์แลนด์

หากใครมีธรรมชาติที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนสักหน่อยจะรู้สึกได้ว่า ข่าวดังกล่าว ทำให้เกิดกระแสความรู้สึกปลื้มปิติยินดีแก่ปวงชนชาวไทยอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้และทั้งนั้นเข้าใจว่า เนื่องจาก

แผ่นดินไทยขาดความอบอุ่นจากองค์พระมหากษัตริย์มานาน ประกอบกับได้รับผลกระทบเนื่องจากภาวะสงครามร่วม 4 ปี แล้วความไฝ่ฝันของคนไทยทั้งชาติก็เป็นความจริงในที่สุด

ทั้งสองพระองค์เสด็จนิวัติสู่พระนคร และทรงประทับอยู่ที่วังสระปทุมซึ่งเป็นที่ประทับขององค์สมเด็จพระราชชนนีฯ. แม่ว่ายังทรงพระเยาว์และมีผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระองค์ แต่ถ้าสนใจติดตามข่าวจะพบความจริงว่า ทรงเสด็จเยี่ยมสถานที่สำคัญ ๆ ซึ่งล้วนนำประโยชน์มาสู่ประเทศชาติอย่างต่อเนื่องกันมาโดยตลอดอย่างปราศจากความรู้สึกเหน็ดเหนื่อย และไม่ว่าเสด็จไปทางไหนจะพบกับบรรยากาศของฝูงชนที่ห้อมล้อมชมพระบารมีอย่างล้นหลาม โดยที่วางองค์เป็นธรรมชาติกับประชาชนทำให้รู้สึกชัดเจนมาก แม้สัมผัสได้จากสื่อทั้งหลาย กับภาพแห่งการผูกพันซึ่งสร้างความรู้สึกประทับใจมากเห็นจะได้แก่ การที่พบว่า ไม่ว่านในหลวงจะเสด็จที่ไหนต้องมีสมเด็จพระอนุชาทรงใกล้ชิดอยู่ด้วยทุกครั้งอย่างแยกจากกันไม่ออก

สร้างความชื่นชมยินดีแก่พสกนิกรอย่างลึกซึ้งซึ่งข่าวหนึ่งน่าจะได้แก่ ข่าวการเสด็จเยี่ยมตรอกสำเพ็งซึ่งเป็นย่านที่อยู่อาศัยและทำการค้าขายของชาวจีนและอินเดีย ซึ่งสภาพเป็นตรอกแคบๆ และมีผู้คนแออัดกันมากโดยที่พระราชอิริยาบถมีธรรมชาติทรงเป็นกันเองกับชาวบ้านร้านค้าดูอย่างเห็นได้ชัด นับเป็นภาพที่มีการแซ่ซ้องและปลื้มปิติแก่ผู้ซึ่งมีโอกาสเฝ้าชมพระบารมี รวมทั้งผู้ที่ติดตามข่าวเป็นอย่างยิ่ง

ระหว่างนั้นผมเป็นนิสิตปีที่ 4 ของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และเป็นนิสิตฝึกงานในสาขาวิชาปฐพีวิทยาซึ่งทำงานภายใต้กองเกษตรเคมีของกรมเกษตรและการประมง ซึ่งกองนี้ตั้งอยู่ที่บริเวณท่าช้างวังหน้า แต่แผนกปฐพีวิทยา อยู่ที่ชั้นบนของตึกพีชพรรณ ซึ่งเป็นตึกหนึ่งในสองหลังเท่าที่มีอยู่ในบริเวณเกษตรกลางบางเขน สมัยนั้น โดยที่ตึกหลังนี้อยู่ใกล้ประตู 1 ด้านถนนงามวงศ์วาน และคนทั่วไปในเกษตรกลางบางเขนยุคนั้นเรียกกันว่า ตึกขาว

ชั้นล่างของตึกนี้ หากมองไล่มาจากทิศตะวันออก ห้องแรกคือห้องปฏิบัติการโรคพืช ถัดมาถึงห้องโถงซึ่งมีตู้เก็บรวบรวมชิ้นส่วนของพืชพันธุ์ธรรมชาติ หรือที่เรียกกันว่า พิพิธภัณฑ์พืชจัดแห่งของแผนกพฤกษศาสตร์ กรมเกษตรและการประมง ส่วนด้านหน้ามีระเบียงยาวตลอด และมีบันไดขึ้นสู่ชั้นบนใต้ทั้งสองด้าน ส่วนชั้นบน ไล่จากทิศตะวันออกไปสู่อีกด้านหนึ่ง ห้องแรกเป็นห้องสมุดซึ่งเก็บหนังสือเกี่ยวกับเรื่องดิน ของ ดร.โรเบิร์ต เพ็นเติ้ลตัน (Robert L. Pendelton) ผู้เชี่ยวชาญเรื่องดิน ชาวอเมริกัน ที่ใช้ชีวิตทำงานค้นคว้าเรื่องดินในกลุ่มประเทศเอเชียมาอย่างโชกโชน นับตั้งแต่ฟิลิปปินส์ จีน และไทย ประเทศละหลาย ๆ ปี

เมื่อผมขึ้นชั้นปีที่ 4 ทำวิทยานิพนธ์เกี่ยวกับการวิเคราะห์ดินภาคกลางของประเทศไทยทางเคมีและฟิสิกส์ โดยมีอาจารย์เริ่ม บุรณฤกษ์ และอาจารย์สาโรช มนตระกูล เป็นอาจารย์ที่ปรึกษาและเป็นนิสิตฝึกงานในสาขานี้ โดยที่ได้รับมอบหมายให้ดูแลห้องสมุดของ ดร.เพ็นเติ้ลตัน กับดูแลพิพิธภัณฑ์ตัวอย่างดินซึ่ง ดร.เพ็นเติ้ลตัน เก็บรวบรวมมาจากทั่วประเทศกว่า 20,000 ตัวอย่าง และนำมาเก็บไว้ในเรือนไม้ชั้นเดียว ฝั่งทิศตะวันตกของถนนซึ่งตรงเข้ามาจากประตู 1 และได้ใช้ตัวอย่างดินดังกล่าวเพื่อการวิจัยทำวิทยานิพนธ์ด้วย ดังนั้นหากว่างจากการเรียนตนจึงมักใช้ชีวิตวนเวียนอยู่ในบริเวณตึกขาวหลังนี้

ถัดจากห้องสมุดของ ดร.เพ็นเติ้ลตัน มาทางทิศตะวันตก จะเป็นห้องทำงานของแผนกปฐพีวิทยา โดยมีอาจารย์สาโรช มนตระกูล นั่งทำงานประจำ ถัดไปอีกเป็นห้องเขียนแบบของสถาปนิกซึ่งทำงานประจำอยู่ที่นั่น และถัดไปอีกห้องหนึ่งซึ่งอยู่ช่วงกลางของชั้นบนคือ ห้องสมุดกลาง อยู่ในความดูแลรับผิดชอบของกรมเกษตรและการประมงโดยมหาวิทยาลัยฯ. มีส่วนร่วมใช้ประโยชน์ด้วยแต่ช่วงหลัง ๆ มหาวิทยาลัยฯ. ได้จัดตั้งห้องสมุดอยู่ชั้นล่างของเรือนไม้สองชั้นด้านประตู 2 อีกแห่งหนึ่ง และถัดจากห้องสมุดกลางลงมาถึงห้องริมด้านทิศตะวันตกเป็นห้องทำงานของกองพีชพรรณ พื้นดินด้านหลังของตึกหลังนี้ยังมีลักษณะเป็นแปลงนา มีเนื้อที่ประมาณ 10 ไร่

ในช่วงต้นเดือนมิถุนายน พ.ศ.2489 ผมก็ได้รับทราบข่าวว่า ในหลวงรัชกาลที่ 8 กับ สมเด็จพระอนุชา จะเสด็จมาเยี่ยมเกษตรกลางบางเขน ผมเห็นว่าการเตรียมการรับเสด็จไม่ได้มีพิธีการมากนัก ทำให้เข้าใจว่าน่าจะมีพระราชประสงค์ให้การรับเสด็จเป็นไปอย่างเรียบง่าย

เท่าที่ทราบ ทรงปล่อยปลาลงบ่อเพาะเลี้ยงซึ่งอยู่ในบริเวณสถานีประมงด้านพลโยธิน และ ทรงหว่านเมล็ดข้าวเปลือกลงในแปลงตกกล้าซึ่งเตรียมไว้ด้านหลังของตึกขาวด้วย เสร็จแล้วถึงเวลาบ่ายแก่ๆ จึงเสด็จขึ้นไปประทับชั้นบนของตึก เพื่อเสวยพระสุธารสซึ่งจัดถวายในห้องสมุดกลาง โดยที่โปรดให้มีบรรยากาศเป็นกันเองอย่างมาก

ระหว่างนั้นผมทราบว่าทั้งสองพระองค์ทรงประทับอยู่ชั้นบน ส่วนตัวเองแต่งตัวในลักษณะคนทำงานตามปกติ โดยนุ่งกางเกงขายาวสีกาบีสวมเสื้อเชิ้ตแขนสั้นสีขาว ยืนฟังราวบันไดซึ่งทอดจากชั้นบนลงมายังชั้นล่างด้านทิศตะวันตกของตึก ประมาณชั้นที่ 2-3 ก่อนจะถึงพื้นชั้นล่าง

โดยไม่ได้คาดหมายมาก่อน สมเด็จพระอนุชาเสด็จทรงพระดำเนินลงมาจากชั้นบน ผ่านหน้าไปอย่างกระชั้นชิดโดยไม่ทันได้เตรียมตัวเตรียมใจ แม้กระทั่งจะถวายความเคารพ ผมสังเกตเห็นที่พระศอกของพระองค์ท่านมีกล้องถ่ายภาพ คอนแทกซ์ 2 เอ.(CONTAX 2A.) ซึ่งเป็นแบบหนึ่งในสกุล คาลไซส์ ของเยอรมัน ขนาด 35 มม. นับเป็นกล้องที่มีคุณภาพเลนส์สูงมาก ทรงตรงเข้าไปยังประตูห้องเก็บพิพิธภัณฑ์พีชธรรมชาติ ซึ่งมีตู้เลี้ยงปลาของสถานีทดลองประมงตั้งไว้ 1 ใบไม่ห่างจากปากประตูมากนัก

ผมมองด้วยความสนใจมากและพบว่า พระองค์ทรงยกกล้องขึ้นมาจับภาพปลาในตู้โดยผ่านกระจกด้านข้าง แต่เนื่องจากปลาไม่โผล่ออกมาให้เห็นได้ชัด ประกอบกับน้ำในตู้ไม่ค่อยจะใสเท่าที่ควร เข้าใจว่าน่าจะเป็นปลานิล ซึ่งกรมประมงรับพระราชทานพันธุ์มาส่งเสริมให้คนเลี้ยง

ระหว่างนั้น อาจารย์จินดา เทียมเมฆ ซึ่งเป็นอาจารย์ประจำคณะประมงและทำหน้าที่สอนวิชาสัตวศาสตร์ยืนอยู่ตรงนั้นพอดี จึงใช้นิ้วมือข้างหนึ่งจุ่มลงไปแกว่งในน้ำ เข้าใจว่าคงจะมีเจตนาให้ปลาโผล่ออกมาชัดๆ แต่ปรากฏว่ากลับทำให้ปลาถอยห่างออกไปในความขุ่นมัวของน้ำมากขึ้น พระองค์ท่านจึงเลิกสนพระทัยที่จะถ่ายรูป หันมาทรงพระดำเนินกลับขึ้นบันไดไปสู่ชั้นบนตามเดิม ทำให้ผมมีโอกาสถวายความเคารพในช่วงหลัง

นับเป็นครั้งแรกที่ผมมีโอกาสเฝ้าชมพระบารมีสมเด็จพระอนุชาอย่างใกล้ชิดแม้เพียงชั่วครู่ ทำให้รู้สึกว่ ทุกพระราชอิริยาบถของพระองค์ท่าน มีธรรมชาติที่บ่งบอกถึงพลังในพระราชหฤทัยซึ่งมีความมุ่งมั่นสูงมาก ทำให้รู้สึกประทับใจมาตั้งแต่บัดนั้น หลังจากที่ได้ประทับอยู่ชั้นบนต่อมามากไม่เกิน 1 ชั่วโมง ทั้งสองพระองค์ก็เสด็จกลับ

หลังจากวันนั้นผ่านพ้นมาแล้วเพียง 4 วันเท่านั้นเอง เช้าวันที่ 9 มิถุนายน ๑.ผมก็ทราบข่าวการสวรรคตของในหลวงรัชกาลที่ 8 ความรู้สึกช่วงนั้นสับสนมากโดยที่ในใจตัวเองเกิดคำถามว่า เป็นไปได้จริงละหรือ ?

เช้าวันนั้นผมมองจากทุ่งนาบางเขนผ่านทุ่งนาอันเป็นธรรมชาติด้วยสายตาที่มุ่งเข้าไปในเมืองซึ่งอยู่ทางทิศใต้ จากจินตนาการที่มองเห็นปราสาทราชวังและวัดพระแก้วมรกตร่วมกับภาพวิญญานของความเป็นไทยซึ่งมีองค์พระมหากษัตริย์เป็นมิ่งขวัญ ทำให้รู้สึกถึงการสูญเสียอย่างลึกซึ้งจนยากที่จะกล่าวออกมาเป็นคำพูด จากความรู้สึกขณะนั้นหากย้อนกลับไปนึกถึงสายตาซึ่งตนเคยมองเข้าไปในเมืองระหว่างช่วงที่บ้านถูกระเบิดตังได้เอาไว้แล้ว คงไม่อาจนำมาเปรียบเทียบกันได้ เนื่องจากครั้งนี้ถือเป็นการสูญเสียวิญญานความเป็นไทยซึ่งมีความสำคัญเหนือสิ่งใดทั้งหมด

ในที่สุดสมเด็จพระอนุชา ก็ทรงสืบทอดราชบัลลังก์ต่อมา แต่ที่น่าใจหายจริงๆ ก็คือ ภาพของพระองค์ท่านซึ่งทรงเสด็จกลับไปศึกษาต่อแต่เพียงพระองค์เดียว หากช่วงที่ผ่านมามีคนไทยผู้ถวายความจงรักภักดีจากรากฐานจิตใจอันลึกซึ้งย่อมเกิดความรู้สึกดูดีต่อกับภาพของทั้งสองพระองค์ซึ่งแต่ละคนมีโอกาสเฝ้าชมพระบารมีอย่างต่อเนื่องจนเป็นธรรมชาติมาแล้ววันแล้ววันเล่า แต่ในที่สุดก็กลับกลายเป็นภาพความโดดเดี่ยวอย่างกระตั้นหัน คงเหลืออยู่แต่ความหวังจากความมุ่งมั่นอันแรง

กล้าเป็นที่น่าประทับใจ จากพระราชจริยาวัตรซึ่งมีความชัดเจนมากขององค์สมเด็จพระอนุชาในอดีต ซึ่งบัดนี้ทรงครองแผ่นดินเป็น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชฯ. ให้เป็นความหวังของคนไทยทั้งชาติ

สองมือสองเท้าของผมหยังคงทำหน้าที่ศึกษาต่อในชั้นปีที่ 5 ซึ่งเป็นปีสุดท้ายของหลักสูตร 5 ปี ในมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ และพบว่าระหว่างเพื่อน 17 คนในชั้นเดียวกัน มีผู้จับรวมกันกับตน เพียง 2 คน เนื่องจากส่วนใหญ่ขาดประสบการณ์ในการทำวิทยานิพนธ์ หลังจากนั้นบางคนเปลี่ยนใจ เลิกเรียนไปเลย บางคนจบในปีถัดมาก็มี

ก่อนจบเล็กน้อย อาจารย์เริ่ม บุรณฤกษ์ ซึ่งนอกจากจะมีบทบาทร่วมกำหนดหลายสิ่งหลายอย่างในด้านการจัดการศึกษาสาขาเกษตรของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แล้ว ยังดำรงตำแหน่งของหัวหน้ากองค้นคว้าทดลองของ กรมการกสิกรรม(ปรับเปลี่ยนมาจากกรมเกษตรและการประมงเดิม) ได้ถามผมว่า เธอจบแล้วจะไปทำงานอะไร ที่ไหน? ผมคิดว่าคงต้องการตัวไว้เป็นอาจารย์ที่บางเขน เนื่องจากสังเกตเห็นว่าในช่วงที่ยังเป็นวิทยาลัย ใช้อาจารย์พิเศษจากกรมงานต่าง ๆ มาสอนเกือบทั้งสิ้น

ผมตอบทันทีว่า ต้องการกลับไปทำงานที่แม่โจ้ในส่วนของการทดลอง อาจารย์ฯ. จึงกล่าวต่อไปว่า เธอจะไปทำไมที่นั่น เพราะยังมีสภาพลำบากมาก ไฟฟ้าก็ไม่มีใช้ น้ำประปา ก็ยังไม่มี และมีไข้ป่าชุกชุมอยู่ ถ้าเธอต้องการไปจริง ๆ ฉันทให้เธอได้ก็แค่เพียงเป็นลูกจ้างชั่วคราวเช่นเดียวกับคนงาน ผมตอบทันทีว่า ครับ ผมต้องการไป

คงเป็นเพราะตนมีรากฐานเป็นตัวของตัวเองค่อนข้างลึกซึ้งมาโดยตลอด จึงไม่คำนึงถึงความสะดวกสบายแม้เรื่องตำแหน่งและเงิน หากต้องการที่จะคิดจะทำสิ่งต่าง ๆ ด้วยตนเองอย่างอิสระ และรักที่จะทำในสิ่งซึ่งหลายคนอาจรู้สึกว่ายาก

ผมเข้าพิธีรับปริญญาที่ตึกซึ่งมีอยู่หลังเดียวตรงทางเข้าประตู 2 ด้านถนนงามวงศ์วาน โดยมีการประกอบพิธีที่ห้องชั้นล่างปีกด้านทิศตะวันตกของตึกหลังนี้ และ คุณจรรยา สืบแสง รัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรถูกเชิญมาเป็นประธาน ขณะนั้นยังไม่มีเลขาธิการปริญญา และในช่วงที่ชีวิตผมรับปริญญา ตัวเองนุ่งกางเกงเก่า ๆ ถ้าเป็นเรื่องประจำวันก็คงมีกางเกงนุ่งตัวเดียวปะแล้วปะอีก เพราะรู้ว่าพ่อไม่มีเงินและสมบัติอะไรจึงรู้สึกเกรงใจ ผมจำได้ว่า ชุดแต่งตัวเข้ารับปริญญาบัตรวันนั้นส่วนหนึ่งได้รับน้ำใจจากเพื่อนรุ่นน้องให้ยืมใส่

ถัดมา วันที่ 24 สิงหาคม พ.ศ.2490 ผมได้เข้าพิธีมงคลสมรสกับ คุณกัลยา มนตรีวัต บุตรีพลตำรวจตรี ขุนพิชัยมนตรี ซึ่งอดีตเป็นหัวหน้าเสรีไทย ค่ายพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี ซึ่งระหว่างนั้นยังเป็นพันตำรวจเอกมีบ้านและครอบครัวอยู่ที่บางเขน ไม่ห่างจากเกษตรกลางบางเขนมากนัก และช่วงนั้นสภาพทั่ว ๆ ไปยังเป็นทุ่งนามีกอไผ่ปรากฏเป็นหย่อม ๆ

หลังจากนั้น วันที่ 2 กันยายน พ.ศ.2490 ผมก็ย้ายครอบครัวไปทำงานที่แม่โจ้ โดยมีแม่บังเกิดเกล้าไปอยู่ด้วย ช่วยให้ตนทุ่มเททั้งชีวิตเพื่องานอย่างมีความสุข และไม่เคยมคำนึงถึงสภาพความลำบากแม้แต่น้อย ผมซื้อรถจักรยานออกจากบ้านไปทำงานตั้งแต่ 6 โมงเช้าทุกวันโดยไม่มีวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ กลับมารับประทานอาหารเช้าที่บ้านประมาณ 8 โมง พอ 9 โมงก็กลับออกไปอีกส่วนใหญ่ลงทำงานในไร่มากกว่านั่งโต๊ะ โดยที่เห็นคุณค่าของการใช้ชีวิตร่วมกับคนงาน นับตั้งแต่การฟันดิน ตักน้ำหาบปุ๋ยใส่ต้นไม้ จะนั่งโต๊ะก็ต่อเมื่อถึงช่วงนำข้อมูลจากการวิจัยมาพิจารณาเพื่อหาข้อสรุป

สิ่งหนึ่งซึ่งช่วยให้มองเห็นปัญหาของบ้านเมืองได้อย่างชัดเจน เห็นจะได้แก่พฤติกรรมของราษฎรบังหลวงของผู้มีอำนาจที่ใช้โอกาสนำเอาส่วนของราชการมาใช้เป็นเครื่องมือหาประโยชน์จากคนงานซึ่งอยู่ใต้อำนาจ แต่ตนก็ไม่ได้คิดที่จะก่อความวุ่นวาย หากให้ความช่วยเหลือแก่บุคคลกลุ่มซึ่งได้รับผลกระทบทำให้เดือดร้อนโดยที่เห็นว่าตนควรนำมาคิดให้รอบคอบ แต่อย่างน้อยก็มีส่วนกระตุ้นให้เกิดความรู้สึกรับผิดชอบต่อส่วนรวมมากขึ้น

สิ่งหนึ่งซึ่งตนเกิดความรู้สึกทำหายที่จะทำ น่าจะได้แก่การนำวิชาสถิติและการวางแผนวิจัยชีววิทยาซึ่งท่านครูฯ เคยสอนไว้ตั้งแต่อยู่ที่เรียนอยู่ชั้นปีที่ 2 มาใช้ประโยชน์เพื่องานค้นคว้าทดลองการเกษตร ประจวบกับการที่ผมได้หนังสือตำราวิชาการแขนงนี้เล่มหนา ซึ่งเรียบเรียงโดย ศาสตราจารย์ ดร.เอช.เอช.เลฟว์ (H.H.LOVE) ซึ่งเป็นปรมาจารย์สาขานี้ ทำงานอยู่ที่ มหาวิทยาลัยคองเนลล์ สหรัฐอเมริกา และเป็นอาจารย์ของท่านครูฯ ด้วย

ผมใช้เวลาว่างส่วนหนึ่งจากงานในไร่ซึ่งศึกษาเกือบจะเรียกได้ว่า ทำความเข้าใจที่ละเอียดประโยคแม้สูตรสำเร็จต่าง ๆ ซึ่งปรากฏอยู่ในหนังสือ ก็นำมาค้นหาความจริงให้ถึงที่สุด เนื่องจากการสอบผ่าน 4 ปีที่ผ่านพ้นมาคงต้องสารภาพความจริงว่า ตนไม่รู้เรื่องอะไรเลยนอกจากเป็นความกรุณาของท่านครูฯ. มาถึงช่วงนี้เสมือนมีสิ่งซึ่งบอกออกมาจากใจจริงว่า สิ่งใดที่ใครคิดว่ายากและทำไม่ได้ ตนต้องทำให้ได้ แม้ระหว่างการเก็บข้อมูลตัวเลขซึ่งขาดเครื่องมือที่เรียกกันว่า คาลิเบอร์ ซึ่งใช้วัดเส้นผ่าศูนย์กลางของขนาดหัวกะหล่ำปี ก็ออกแบบใช้ไม้สักทำเองสามารถวัดเข้ารูตูดอกได้ โดยที่คิดว่าความละเอียดขนาดนั้นน่าจะเพียงพอสำหรับธรรมชาติการเจริญเติบโตของผัก ซึ่งมีตัวแปรจากสิ่งแวดล้อมกว้างมากกว่านั้น

ช่วงนั้นผมรับผิดชอบงานวิจัยเรื่องผักชนิดต่าง ๆ เช่นข้าว ยาสูบ และพืชไร่ รวมทั้งแต่งโมพันธุ์ต่าง ๆ ด้วย เวลาผ่านพ้นมาไม่ถึง 2 ปี ท่านครูฯ. ซึ่งเป็นผู้รับผิดชอบตรวจผลงานวิจัยของกรมการกสิกรรมได้ออกไปตรวจ พอดีกับเป็นช่วงที่ผมวิเคราะห์ข้อมูลและสรุปเสร็จอย่างเป็นขั้นตอน ท่านทรงเห็นเข้า ถึงกับใช้พระหัตถ์ตบหลังผมเบา ๆ พร้อมกับรับสั่งแบบครึกกับศิษย์ที่สนิทสนมกันมาก่อนว่า “เฮ้ย ลือทำได้อย่างไรวะ อ้าวเห็นขณะที่นั่งเรียนในห้องลือลับเป็นประจำ”

ในที่สุดผมก็ทราบว่าเป็นบุคคลแรกที่นำเอาวิชาสาขานี้มาใช้กับงานวิจัยการเกษตรของประเทศ ดังจะพบหลักฐานได้จากผลงานซึ่งปรากฏอยู่ใน หนังสือพิมพ์กสิกร ซึ่งเป็นวารสารวิชาการเกษตรเล่มเดียวในยุคนั้นและออกโดยราชการ

นอกเหนือจากนั้น หลังจากผมได้รับคำสั่งให้ย้ายครอบครัวกลับกรุงเทพฯ. โดยที่ทราบภายหลังว่า ทางกรมต้องการผู้มีความรู้ความสามารถเพื่อทำงานวิจัยตัดพันธุ์ข้าวที่สถานีทดลองเกษตรกลางบางเขน หลังจากย้ายกลับมาได้ไม่นานนัก ท่านครูฯ. ก็ขอให้ผมมาเป็นอาจารย์ช่วยสอนวิชานี้และถัดจากนั้นมาไม่ถึง 2 ปี ท่านก็ปล่อยให้สอนอย่างอิสระ อีกทั้งช่วงระหว่างตั้งกรมการข้าวยังส่งผมไปรับการฝึก

อบรม ณ ศูนย์ฝึกอบรมสถิติขององค์การอาหารและเกษตรสหประชาชาติที่ประเทศอินเดีย จนกระทั่งเวลาผ่านพ้นมากกว่า 10 ปี จึงมีโอกาสไปศึกษาการเรียนการสอนวิชาสถิติและการวางแผนวิจัยชีววิทยาที่ภาควิชาสถิติศาสตร์ ของมหาวิทยาลัยแห่งรัฐนอร์ทคาโรไลน่า สหรัฐอเมริกาด้วย

หากมองย้อนกลับไปที่ท่านครูฯ. มาถึงช่วงนี้น่าจะได้คำตอบซึ่งไม่เพียงคำว่า “ครูใจดี” เช่นแต่ก่อนเป็นแน่ หากเห็นความจริงว่า ครูที่ดีย่อมให้ความใกล้ชิดสนิทสนมและมีเมตตาต่อศิษย์ โดยไม่นำเอาแต่เพียงผลการสอบมาเป็นเครื่องมือตัดสิน หากให้อิสระในการทำงานเพื่อหวังการเรียนรู้ซึ่งเกิดจากรากฐานตนเองมากกว่า เพราะบุคคลใดดีเรื่องนี้ไม่ได้ แม้ทำอย่างไรยอมดีไม่ได้ แต่ก็ไม่ได้หมายความว่าเขาจะดีไม่ได้ จึงขึ้นอยู่กับครูผู้มีสายตาว่างไกลและมองปัญหาอย่างปราศจากการยึดติด หากมุ่งทำงานทุกสิ่งให้อือเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์และลูกหลาน แม้เยาวชนทุกคนซึ่งมีกระแสน้ำถึงกันดี

ผมและครอบครัวย้ายกลับมาทำงานค้นคว้าวิจัยที่กรุงเทพฯ. ได้ไม่นานนักและช่วยท่านครูสอนวิชาสถิติการวางแผนวิจัยชีววิทยา อีกทั้งช่วย ดร.พิศ ปันยาลักษณ์ สอนวิชาพฤกษศาสตร์พื้นฐานอีกวิชาหนึ่ง ในที่สุดก็พบว่า มีนิสิตรวมกลุ่มก่อตั้งวงดนตรีสากลซึ่งเรียกชื่อว่า เค.ยู.แบนด์ ซึ่งมีคุณอวบ เหมะรัชตะ นิสิตคนหนึ่งในขณะนั้น เป็นผู้ประสานงานทำให้อุดมการณ์มีความเป็นไปได้ร่วมกันและเชิญท่านครูฯ. ทรงเป็นที่ปรึกษาใหญ่ โดยมีผมเข้าร่วม แม้ว่าจะเป็นอาจารย์พิเศษซึ่งยังมีอายุ

ไม่มากนัก แต่เนื่องจากตนเป็นคนมีธรรมชาติที่สนใจทำงานคลุกคลีกับทุกคนอย่างเป็นกันเอง จึงช่วยให้ทำงานร่วมกันกับนิสัยต่ออย่างมีความสุขได้ทุกเรื่อง

จึงกล่าวได้ว่า แม้ช่วงแรกๆ ดนตรีว่ังนี้ยังเป็นวงเล็กๆ และเครื่องมือต่างๆ ไม่ค่อยจะพร้อม แต่เราก็มาร่วมกันด้วยน้ำใจอย่างชัดเจนมาก นอกจากนั้นในด้านงานประจำ แม้ว่าท่านครูฯ กับผมจะทำกันคนละทาง อีกทั้งห่างกันมากพอสมควร แต่ระหว่างช่วงต่างๆ จะมีการพบกันที่บ้านพักราชการ ซึ่งเป็นที่ประทับของท่านเสมอๆ และยังคงมีการปรึกษาหารือกันเรื่องเพลงเช่นแต่ก่อนมา

ถัดมาช่วงหนึ่งจึงทราบข่าวว่า ในหลวงรัชกาลที่ 9 ทรงประสพอุบัติเหตุทางรถยนต์ในต่างประเทศ ทำให้คนไทยผู้ถวายความจงรักภักดีทั้งชาติรู้สึกห่วงใยเป็นอย่างยิ่ง แต่หลังจากทราบว่าพระองค์ท่านทรงปลอดภัยแล้ว แต่ละคนก็คลี่คลายความรู้สึกห่วงใยลงไปบ้าง แต่ก็ยังคงเฝ้ารอคอยวันที่จะเสด็จกลับมาประทับบนผืนแผ่นดินไทยเพื่อความร่มเย็นของพสกนิกรตลอดไป

อีกกระแสหนึ่งซึ่งทราบมาอย่างแน่ชัดแล้วว่า พระองค์ท่านทรงโปรดการดนตรีมาก และข่าวจากช่วงนั้นทำให้ทราบว่า ทรงแซกโซโฟน เป็นอันดับหนึ่ง ระหว่างที่ทรงรับการรักษาพระองค์จากอุบัติเหตุอยู่นั้นเอง จึงทราบว่า ท่านครูฯจะเสด็จไปร่วมถวายความใกล้ชิดกับพระองค์ท่าน โดยที่คาดว่าประมาณเดือนถึงสองเดือนแล้วจึงจะเสด็จกลับ

ความจริงเบื้องหลังระหว่างท่านครูฯ กับผม มีสิ่งเชื่อมโยงถึงกันมาในอดีต โดยเหตุที่ช่วงซึ่งตนมีอายุระหว่าง 9 ถึง 10 ขวบและเรียนอยู่ในโรงเรียนเขาวงกต ในพระบรมราชูปถัมภ์ของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวฯ. ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณสวนจิตรดาภิรมย์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นอนุวัตินจาตุรนต์ ซึ่งเป็นพระบิดาของท่านครูฯ ทรงเป็นผู้อำนวยการ และบ่ายวันหนึ่งท่านได้ทรงมีพระเมตตาขับรถส่วนพระองค์ไปส่งผมถึงบ้าน อีกทั้งยังเสด็จขึ้นไปประทับคุยกับพ่อที่หน้าระเบียบเวียนไม้ชั้นเดียวซึ่งเป็นที่พักของเราอย่างเป็นกันเองด้วย ซึ่งช่วงหลังๆ ท่านครูฯ ทรงทราบว่าผมเคยเป็นลูกศิษย์เสด็จพระบิดามาก่อน ส่วนผมนับว่าโชคดีสองชั้นโดยที่เป็นศิษย์ทั้งพระบิดาและพระองค์ท่านด้วย แต่ในช่วงนั้นตนไม่เคยนำเรื่องนี้มาเล่าให้ใครฟังทั้งนั้น

สิ่งที่ใกล้ชิดมากสักหน่อยและเกิดความรู้สึกอยู่เสมอก็คือ การรอคอยวันเสด็จกลับของท่านครูฯ ซึ่งผมเคยไปเฝ้าและพูดคุยเรื่องดนตรีและเพลงเป็นประจำมาตั้งแต่สมัยยังเป็นนักเรียน แม้มาถึงช่วงทำงานทำให้ต้องห่างเหินกันไปกว่าสองปี แต่หลังจากกลับมาอยู่กรุงเทพฯ. แม้จะไม่บ่อยเช่นแต่ก่อน แต่ก็ยังถือเป็นเรื่องค่อนข้างสม่ำเสมอ ดังนั้นเมื่อท่านเสด็จไปเฝ้าถวายงานพระยุคลบาทที่ประเทศสวีเดนแล้ว แม้จะทราบว่าคงไม่นานนักแต่ก็ทำให้รู้สึกเสมือนมีสิ่งขาดหายไป

ถัดมาอีกประมาณร่วม 3 เดือนจึงทราบแน่ชัดว่า ในหลวงทรงสำเร็จการศึกษาแล้ว และจะเสด็จกลับมาประทับยังประเทศไทยเป็นการถาวร ยิ่งความปิติยินดีเป็นล้นพ้นให้กับประชากรราษฎรเป็นจำนวนมาก และในเวลาไล่เรี่ยกันนั่นเอง ท่านครูฯ ก็เสด็จกลับมาด้วย ซึ่งผมรอรับทราบเรื่องราวของ ล้นเกล้าฯ. กับดนตรี ซึ่งตนสนใจเป็นอย่างยิ่ง

ในหลวงและองค์สมเด็จพระราชาธิบดีในเวลานั้น เสด็จนิวัตสู่พระนครและประทับที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ในพระราชวังดุสิต

ผมทราบว่าชีวิตท่านครูฯ. และอาจารย์หม่อมวิภาฯ. ไม่เคยสะท้อนให้เห็นถึงความต้องการด้านวัตถุเพื่อพระองค์เองและครอบครัวเลยแม้แต่น้อย แม้บ้านราชการที่ประทับก็เป็นไม้ชั้นเดียวมีบันได 3 ชั้น จากพื้นดินขึ้นไปถึงพื้นชั้นบน ตนจึงไปเฝ้าได้อย่างเป็นธรรมชาติ

ท่านครูฯ. กลับมาพร้อมกับได้รับพระมหากรุณาธิคุณโดยได้รับพระราชทานรถยนต์เรโนลต์ทำในประเทศฝรั่งเศสคันเล็กมีเครื่องยนต์อยู่ด้านท้ายรถ 1 คัน ช่วยให้ทรงทำงานได้คล่องตัวมากขึ้นเท่าที่ตนมีโอกาสสัมผัสมานานพอสมควร ทำให้กล้ากล่าวได้ว่า ท่านครูฯ. อุทิศสองเท้าให้กับงานจริง ๆ ท่านไม่เคยคิดหาประโยชน์ส่วนพระองค์จากใครเลย

ช่วงนี้ ท่านมีเรื่องใหม่มาคุยกับผมเรื่องหนึ่งคือ มักรับสั่งถึงเรื่องราวเกี่ยวกับในหลวง ที่ทรงสนพระราชหฤทัยในการแต่งเพลง เพลงพระราชนิพนธ์ช่วงที่ท่านครูฯ. นำมาคุยกับผม เช่น สายฝน

ใกล้รุ่ง และ ยามเย็น โดยเฉพาะในช่วงนั้น ท่านครูฯ.มักใช้เวลาเย็นๆ คำๆ เข้าไปเฝ้าพระยุคลบาท ในวังเป็นการภายในค่อนข้างบ่อยมาก หากวันไหนอยู่ผมก็จะหาโอกาสไปเฝ้า ทำให้รู้สึกว่ามี การปรึกษาหารือกันเรื่องเพลงอย่างใกล้ชิด

อยู่มาวันหนึ่ง ท่านครูฯ.รับสั่งว่า มีพระมหากษัตริย์โปรดเกล้าฯ. ให้คณะดนตรีจาก มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ เข้าไปถวายการดนตรีเป็นเรื่องส่วนพระองค์ ที่พระที่นั่งอัมพรสถาน ซึ่งเป็นที่ประทับในช่วงนั้น และทรงนัดหมายให้ใช้วันศุกร์ ตั้งแต่ 5 โมงเย็นเป็นต้นไป ยังความปลื้มปิติยินดีเป็นล้นพ้น ให้แก่นิสิตทุกคนรวมทั้งผมด้วย นับเป็นครั้งแรกของชีวิตผมที่ได้มีโอกาส เฝ้าชมพระบารมีอย่างใกล้ชิด และได้รับพระมหากษัตริย์คุณจากการพระราชทานความเป็นกันเองกับทุกคนด้วย

จากนั้นมาก็ทรงนัดให้ใช้วันศุกร์ของทุกสัปดาห์ระหว่าง 5 โมงเย็นเรื่อยมาจนถึงช่วงเวลาเสวยพระกระยาหารค่ำตามพระราชอัธยาศัย โดยที่ช่วงนั้นทรงตั้ง “สถานวิทยุ อ.ส.” (อ.ส.ย่อมาจากพระที่นั่งอัมพรสถาน) เพื่อใช้ในการศึกษาและสื่อถึงประชาชนด้วย และสิ่งนี้เองที่ก่อกำเนิด วงดนตรี อ.ส.วันศุกร์

ช่วงออกอากาศอยู่ระหว่างเวลา 5 โมงเย็นถึง 6 โมงเย็น หลังจากนั้นเป็นการบรรเลงภายในร่วมกันแบบกันเอง นอกจากนั้นนิสิตกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นนักดนตรีจากมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์แล้ว จะมีท่านผู้ใหญ่ อาทิเช่น ม.จ.จักรพันธ์ุเพ็ญศิริ จักรพันธ์ุ ม.จ.แววจักร จักรพันธ์ุ ม.ล.ประพันธ์ุ สนิทวงศ์ ณ อยุธยา บางครั้งก็มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มาร่วมด้วย ถัดมาก็มี คุณแมนรัตน์ ศรีกรานนท์ หากมีท่านอื่นใดอีกซึ่งไม่ได้กล่าวไว้ ณ ที่นี้ ผมต้องขอภัยด้วย เนื่องจากเวลาผ่านพ้นมานานร่วม 45 ปีแล้ว

ผมรู้สึกประทับใจอยู่ในส่วนลึกมาโดยตลอด เนื่องจากสิ่งที่พบ ณ บัดนั้นทำให้เห็นความจริงว่า แม้พระองค์ท่านจะทรงมีพระราชภารกิจเป็นประจำอย่างต่อเนื่อง พอได้เวลา 5 โมงเย็นจะเสด็จกลับมาร่วมทรงดนตรีโดยไม่เคยขาด เสมือนคำสอนจากพระราชหฤทัยที่บ่งบอกถึง การถือสัจจะซึ่งเกิดจากการควบคุมตนเองโดยปราศจากการรับสั่งจากพระโอรส หากทรงปฏิบัติได้อย่างชัดเจน

ดังนั้นแม้บางครั้งคณะเราไปถึงก่อนเวลาและทราบดีว่า พระองค์ท่านเสด็จไปประกอบพระราชภารกิจที่อื่น แต่ทุกคนเชื่อมั่นว่าเมื่อถึงเวลาจะได้เฝ้าเสมอ และก็เป็นความจริงตามนั้น ในเมื่อทันทีที่เสด็จกลับทรงใช้เวลาเปลี่ยนฉลองพระองค์ไม่นาน ก็จะเสด็จลงร่วมวงดนตรีในสภาพที่เรียบง่ายและทรงเป็นกันเองกับทุกคน

บางช่วงนิสิตติดภาระการเรียนระหว่างช่วงใกล้สอบถึงการสอบ แต่คณะวงดนตรีอาวุโสก็ยังคงรับสนองอย่างสม่ำเสมอมิได้ขาดและมีผมรวมอยู่ด้วยผู้หนึ่ง ระหว่างนั้นก็ยังมีเพลงพระราชนิพนธ์ใหม่ๆ ติดตามมาอีกเรื่อยๆ ช่วงนั้นมีเสียงจากภายนอกปรารภว่า เพลงพระราชนิพนธ์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ. มีแฟลท-ซำพ มากทำให้ยากแก่การเข้าใจ แต่ผมก็เชื่อว่า ความยากความง่ายไม่มีอะไรเป็นตัวตน หากเป็นเพราะคนไทยจำนวนไม่น้อยมีความคุ้นเคยอยู่กับความง่าย จึงทำให้รู้สึกว่ายาก ดังนั้นวันหนึ่งหากเข้าใจถึงย่อมรู้สึกเองว่า มีความลึกซึ้งอย่างยิ่ง ดังจะพบความจริงว่าในช่วงหลังๆ เพลงพระราชนิพนธ์จากพระองค์ท่าน ได้รับความนิยมนักฟังออกไปอย่างไรพรหมแดน

ประเด็นนี้ ย่อมสอนให้รู้ว่าความยากหาใช่เป็นสิ่งควรนำมาอ้างไม่ หากรู้คุณค่าย่อมก่อให้เกิดความเพียรพยายามทำความเข้าใจ ในที่สุดย่อมพบว่าเป็นสิ่งช่วยยกระดับคุณค่าชีวิตตนเองอย่างสำคัญ

ระหว่างนั้น ผมพยายามสำรวจจดทุกอิริยาบถ แม้บางครั้งภรรยาผมติดตามไปเฝ้าพระยุคลบาทเพื่อชมพระบารมีด้วย เนื่องจากท่านครูฯ.ได้ประทานความสนิทสนมกับครอบครัวผมมาช้านาน ตั้งแต่ก่อนที่เราจะเข้าสู่พิธีมงคลสมรส บางครั้งก็เสด็จมาซ้อมดนตรีที่บ้านจนดึก แม้ระหว่างที่ทรง

ดนตรีกับคณะเรา พระองค์ท่านจะทรงเป็นกันเองทำให้เราเกิดความรู้สึกที่เป็นธรรมชาติ แต่ผมก็ไม่เคยแสดงออกในลักษณะซึ่งอาจเรียกว่า อาจเอ๋อแม้แต่น้อย

ช่วงถัดมา มีวงดนตรีจากสถาบันอุดมศึกษาอื่น ๆ ได้รับพระราชทานโอกาสให้เข้าไปร่วมถวายการดนตรีในวันศุกร์สลับกันมากขึ้น ซึ่งในช่วงนั้นสถาบันอุดมศึกษาคงมีแต่ของรัฐจึงไม่มากนัก ทำให้เข้าใจความจริงได้ว่า พระองค์ท่านทรงมีพระเมตตาแผ่ถึงทุกแห่ง ดังนั้นเกษตรศาสตร์จึงเป็นเพียงจุดเริ่มต้น และยังสามารถเข้าใจได้ลึกซึ้งว่า แท้จริงแล้วพระองค์ท่านหาใช่ทรงยึดอยู่กับดนตรี หากใช้ดนตรีเป็นสื่อเพื่อการเรียนรู้ความจริงมากกว่า

ระหว่างช่วงนั้นอีกเช่นกัน ทรงมีพระราชดำริที่จะเสด็จไปทรงดนตรีตามมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทำให้รู้สึกว่าพระองค์ท่านทรงมีความเป็นกันเองและมีความใกล้ชิดกับการจัดการศึกษาซึ่งเป็นเรื่องทีลึกลับและอำนวยการพัฒนาประเทศอย่างสำคัญ

รู้สึกทราบซึ่งในกระแสพระราชดำริระหว่างรับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา ระหว่างที่ผมทำงานอยู่ในภาควิชาพืชสวนของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ แต่เท่าที่ถือปฏิบัติมาตลอดชีวิต ตนมุ่งผลงานที่ประชาชนอย่างปราศจากการเลือกที่รักมักที่ชังมาโดยตลอด และไม่ยึดติดอยู่กับเงินและวัตถุจึงไม่คิดว่าตนจะได้รับอะไรเป็นสิ่งตอบแทน หากช่วงนั้นผลงานที่ได้รับการกล่าวขานถึงกว้างขวางมากขึ้นทั้งในและต่างประเทศ

ในที่สุดก็มีผู้มาบอกว่า ผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ขอพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ชั้นสูงสุดทางวิชาการคือ เหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา ให้โดยทำเรื่องขอพระราชทานผ่านไปทางสำนักนายกรัฐมนตรี แต่ตนก็ไม่สนใจมากไปกว่าสมาธิในการทำงานและถือว่าไม่ใช่เรื่องซึ่งตนจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย

กล่าวถึงเรื่องนี้ ทำให้หวนกลับไปคิดถึงคำปรารภจากพ่อซึ่งครั้งหนึ่งเคยพูดกับลูกว่า แกทำงานต้องให้ได้รับพระราชทานเหรียญดุษฎีมาลา ซึ่งถือว่าเป็นที่สุดแล้ว และยังอ้างถึงคำปรารภจาก ม.ล.ปิ่น มาลากุล ซึ่งเป็นเพื่อนรักของพ่อ ที่เน้นความสำคัญของคุณภาพการศึกษาซึ่งสัมพันธ์กับเหรียญตราสกุลนี้ แต่ผมฟังแล้วก็รู้สึกเฉยๆ โปรดอย่าเข้าใจว่าตนดูถูก แต่เป้าหมายการทำงานของผมไม่ได้อยู่ตรงนี้ หากแน่วแน้อยู่กับประโยชน์สุขของเพื่อนมนุษย์

ช่วงนั้นเป็นปี พ.ศ. 2511 ต่อกับ 2512 ในที่สุดก็ทราบเป็นทางการว่า ตนได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าพระราชทานฯ. โดยไม่มีอุสรรคใดๆ ทั้งสิ้น แล้วในที่สุดก็มีหมายกำหนดการแจ้งมาเพื่อเข้ารับพระราชทานฯ. ณ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน ซึ่งช่วงนั้นนั้นเกล้าฯ. ทั้งสองพระองค์ทรงย้ายจากพระราชวังดุสิตมาประทับที่พระตำหนักจิตรลดารโหฐานแล้ว

ช่วงบ่ายวันที่เข้ารับพระราชทานฯ. มีผู้เข้ารับพระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ระดับสูงรวมทั้งสิ้น 9 คน แต่ผมเป็นคนเดียวที่ได้รับเหรียญดุษฎีมาลา หลังเสร็จพิธีแล้ว พระองค์ท่านเสด็จลงจากที่ประทับมารับสั่งกับแต่ละคนตามพระราชอัธยาศัย มาถึงผมทรงรับสั่งว่า สิ่งนี้พิสูจน์ว่า ถ้าทำอะไรจริงจริงย่อมบังเกิดผลดีเป็นสิ่งตอบสนอง

บางคนอาจคิดว่า สิ่งที่ตอบสนองแก่ผมคือเหรียญดุษฎีมาลา แต่ระหว่างนั้นตนไม่ได้คิดจิตใจประเด็นนี้มากนัก ยิ่งเวลาผ่านพ้นมานานถึงช่วงหลังจากมีโอกาสติดตามงานและพระราชจริยาวัตรที่ชัดเจนมาโดยตลอด ทำให้เข้าใจความหมายคำว่า ผลดี ซึ่งทรงรับสั่งไว้ในครั้งนั้นด้วยภาพที่ลึกซึ้งกว่ารูปวัตถุมาก โดยที่คิดว่า ผลดีน่าจะทรงหมายถึงการรู้และเข้าถึงหลักธรรมจากการปฏิบัติด้วยความจริงใจ และกระแสพระราชดำรินั้นยังคงก้องอยู่ในหัวใจตนอย่างมิรู้ลืม หากกลับลึกซึ้งยิ่งขึ้น

หลังจากช่วงนั้นผ่านพ้นมาไม่นานนัก วิถีชีวิตผมก็ถูกกำหนดจากธรรมชาติของสังคมทำให้ตนต้องเข้ารับตำแหน่งผู้บริหารมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์อย่างไม่คาดคิดมาก่อน ซึ่งแท้จริงแล้ว ตนมุ่งทำงานมาโดยตลอดอย่างไม่เคยคิดและหวังว่าจะขึ้นไปมีตำแหน่งและอำนาจ ไม่เช่นนั้นแล้วคงทำให้สมาธิซึ่งมุ่งทำงานอย่างจริงจังจำต้องสูญเสียไปไม่มากนักน้อย

ในระหว่างที่ตนใช้ชีวิตทำงานอยู่ในภาควิชาฟิสิกส์ ก็เกิดเรื่องใหญ่ขึ้นในมหาวิทยาลัยฯ. โดยไม่คาดคิดมาก่อนกล่าวคือ มีการรวมตัวของนิสิต เดิมชวชนขับไล่อธิการบดีจนเหตุการณ์รุนแรงยิ่งขึ้น จึงทราบว่ามีเหตุเกิดขึ้นจากกลุ่มผู้บริหารมีความคิดแยกออกจากกันเป็นสองฝ่าย มีผู้มาปรึกษาหรือผมซึ่งก็ได้ให้คำแนะนำอย่างเป็นกลางๆ ไป โดยเฉพาะตนเป็นคนมีนิสัยให้คำแนะนำกับทุกคนและทุกฝ่ายที่เข้ามาหาอย่างปราศจากการเลือกพวกเลือกกลุ่ม

ผมคิดว่าไม่น่าจะมีฝ่ายไหนผิดฝ่ายไหนถูก หากเกิดเพราะความไม่เข้าใจกันไม่ว่าฝ่ายไหนมีมากกว่าน้อยกว่ากัน จึงทำให้เหตุการณ์รุนแรงยิ่งขึ้นและยืดเยื้อต่อมาประมาณ 1 เดือน ในที่สุดผู้ถือกุญแจดอกสำคัญทั้งสองฝ่ายก็ประกาศถอนตัวออกจากตำแหน่ง ส่วนผมได้ความรู้เพิ่มขึ้นเนื่องจากนำสิ่งต่างๆ มาวิเคราะห์ช่วยให้รู้ความจริงจากทั้งสองด้านเพราะตนเป็นคนมุ่งทำความเข้าใจคน จึงไม่ตำหนิและไม่ชื่นชมใครอย่างขาดเหตุผล

หลังจากเรื่องราวสงบเรียบร้อยลงแล้ว ผมก็ได้รับทาบทามจากคนกลุ่มหนึ่งให้เข้ารับตำแหน่งเลขาธิการมหาวิทยาลัย ซึ่งช่วงนั้นผู้ดำรงตำแหน่งนี้ทำหน้าที่รับผิดชอบงานบริหารมหาวิทยาลัยทั้งหมด ภายใต้นโยบายของอธิการบดี เนื่องจากในพระราชบัญญัติของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ยังไม่มีตำแหน่งรองอธิการบดี คงมีแต่เลขาธิการทำหน้าที่ทุกด้าน และเท่าที่ผ่านพ้นมา ในทางปฏิบัติ ผู้เข้าดำรงตำแหน่งเลขาธิการจะได้รับการเลือกจากอธิการบดี ดังนั้นเมื่อจากอธิการบดีลาออก โดยมารยาทก็ควรถอนตัวออกไปด้วย

ผมยังไม่รับปากในทันทีแต่ใช้โอกาสย้อนถามกลับไปว่า เพราะเหตุใดจึงมาขอร้องผมให้รับตำแหน่งนี้ จึงได้รับคำตอบกลับมาว่า เพราะเป็นผู้ที่สามารถพูดกับคนได้ทุกกลุ่ม ตนจึงยอมรับโดยที่คิดว่า สิ่งใดอยู่ด้านในและไม่เคยสัมผัสมาก่อนควรให้ความสนใจเพื่อหวังเรียนรู้ และไม่ควรจะไปยึดติดอยู่กับมัน หากจะถามว่า ได้รับการเลือกตั้งหรือเปล่า คงตอบว่า ได้รับการเลือกตั้งและเลือกตั้งจากรากฐานอันเป็นธรรมชาติจากคนทุกกลุ่ม แทนที่จะเลือกจากรูปแบบซึ่งคนผู้มีกิเลสคิดขึ้นมาหรือยึดติดมาจากที่อื่น

จากเหตุการณ์นี้เอง ก็มีการพิจารณาทาบทาม ศาสตราจารย์อินทรี จันทรสติชัย ซึ่งเป็นครูอาวุโสและเคยดำรงตำแหน่งอธิการบดีมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์มาแล้วในอดีต โดยที่ช่วงนั้นเดินทางเกี่ยวกับงานด้านยาสูบถึงประเทศอังกฤษ กลับมารับตำแหน่งอธิการบดีอีกครั้งหนึ่ง แม้ว่าอธิการบดีกับเลขาธิการจะมากันคนละทางและท่ามกลางภาวะสับสน แต่ก็เป็นผู้ใหญ่ที่ผมเคารพรักมาแล้ว จึงทำงานร่วมกันได้อย่างดี

ผมขอสารภาพความจริงว่า ท่านเป็นครูที่ดีคนหนึ่งของผม เนื่องจากสิ่งแรกเป็นผู้ที่ทำงานลงถึงระดับล่าง ส่วนอีกสิ่งหนึ่ง ไม่ว่าจะคิดทำสิ่งใดท่านจะให้ผมทราบทุกเรื่อง ซึ่งลักษณะการทำงานแบบนี้ สอดคล้องกันกับความคิดผมอยู่แล้ว

อนึ่ง ไม่ว่าจะทำงานเป็นอะไร อยู่ที่ไหน ถึงเย็นวันศุกร์ ผมจะต้องไปร่วมกับวงดนตรีสากลของมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เข้าไปบรรเลงออกอากาศที่สถานีวิทยุ อ.ส. ซึ่งช่วงนั้นวงดนตรีวงนี้ยังเป็นวงขนาดเล็กมีเครื่องดนตรีขาดอีกหลายชิ้น แต่ด้วยพระเมตตาอันล้นพ้น ทำให้นักดนตรีมีกำลังใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลังเสร็จรายการออกอากาศแล้วทุกครั้ง พระองค์ท่านยังทรงร่วมเล่นอยู่กับเราอย่างเป็นกันเองต่อมาอีกนานพอสมควร นอกจากนั้นยังมีพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าพระราชทานอาหารค่ำแก่นักดนตรีก่อนเดินทางกลับมหาวิทยาลัยด้วย

บางช่วง ที่นิสิตติดการสอบ วงดนตรีอาวุโส อ.ส.วันศุกร์ก็ยิ่งรับหน้าที่ในรายการวันศุกร์ ซึ่งผมได้เดินทางไปร่วมวงด้วย หลังจากนั้นมาก็ได้พระราชทานโอกาสให้วงดนตรีจากสถาบันอุดมศึกษาแห่งอื่นๆ มาเล่นสลับกันเข้าไปบรรเลงในรายการนี้ สะท้อนให้เห็นน้ำพระราชหฤทัยที่เปิดกว้างและมีพระเมตตาอย่างทั่วถึง